

PERSONALITĂȚI FEMININE ALE FOLCLORISTICII ROMÂNEȘTI. ELENA NICULIȚĂ-VORONCA (1862–1939)

ELENA PASCANIUC

Female Personalities of Romanian Folkloristics Elena Niculiță-Voronca (1862–1939)

(Abstract)*

The History of Romanian Folkloristics, written by Ovidiu Bîrlea, mentions only three female names that contributed, more or less controversial, to the development of this science in the late nineteenth than dearly twentieth century. Elena Didina Odorica Sevastos distinguishes her self through studies and folklore collections in Moldavia, Pauline Schullerus is collecting and translating Romanian folk narratives from Transylvania, and Elena Niculiță-Voronca is among the first Romanian folklorists to make regional typologies and text corpuses of Romanian folklore, with a massive collection of folk customs and popular beliefs representative of Bukovina: *The Traditions and the Beliefs of the Romanian People Collected and Placed in Mythological Order* (1903). She is also the author of the volumes: *Studies in Folklore* (1908, 1912) and *Sărbătoarea Moșilor în București* (i. e. an orthodox feast honouring one's dead parents and ancestors) (Bucharest, 1915).

Elena Niculiță-Voronca, settled in Bukovina by marriage, dedicated her self to the folkloric activity with the clear conviction that she did this “for the benefit of the nation”, following Simion Florea Marian's example.

Known representative personalities of folklore and culture referred to and used information from her writings in their own works: Andrei Birseanu, Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, Elena Sevastos. Subsequently, others criticized them hard or appreciated them: Ion Bogdan, Ion Mușlea, Ion Diaconu, Romul Vuia, Petru Caraman, Ovidiu Bîrlea, Iordan Datcu, Lucia Berdan. The collection *The Traditions and the Beliefs of the Romanian People Collected and Placed in Mythological Order*, marked at the time of its appearance by a “harsh destiny”, went through critical reevaluations (made by Ovidiu Bîrlea, Iordan Datcu, Lucia Berdan) and was re-edited three times in a decade: twice in 1998, once in 2008). Elena Niculiță-Voronca is regarded today as the author of a representative writing for Romanian ethnology, whose value lies not only in the richness of folkloric information but also in linguistic terms and semantic meanings that can contribute to a better understanding of the history of Romanian linguistics.

Keywords: Elena Niculiță-Voronca, history of folkloristics, Bukovina, traditions, folk beliefs.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXVI, 1 (52), p. 13–17, Rădăuți – București, 2019

În lucrarea sa de referință, *Istoria folcloristicii românești*, Ovidiu Bîrlea¹ reține doar trei nume feminine care au contribuit, mai mult sau mai puțin controversat, la dezvoltarea acestei științe în anii sfârșitului de secol XIX și ai începutului de secol XX. Cu studii și culegeri folclorice din Moldova se impune Elena Didina Odorica Sevastos, care primește în anul 1889 premiul Academiei Române pentru lucrarea *Nunta la români*. Însă, pe măsură ce apăreau alte culegeri folclorice și monografii, iar lucrările Elenei Sevastos erau analizate mai atent, elogiile cu care fuseseră întâmpinate lasă locul criticilor și rezervelor, exprimate chiar și de cei care-i întâmpinaseră la început scrierile „cu căldură”. Ovidiu Bîrlea remarcă² situația lui Lazăr Șăineanu, care revine asupra aprecierilor exprimate în *Istoria filologiei române* (ediția I, 1892), privind colecția de *Cântece moldovenești* a Elenei Sevastos, retractându-le în 1895. O altă folcloristă căreia cercetătorul îi dedică câteva alineate în lucrarea sa este Pauline Schullerus. Dintr-o familie de sași, ea culege folclor și publică narațiunile populare românești în anul 1906, în „cea mai întinsă colecție de povești românești din Transilvania”, în traducere germană. Cum avea să observe Ovidiu Bîrlea, „fiind apărută numai într-o revistă de etnografie și istorie, colecția a trecut neobservată printre români, cu excepția puținilor specialiști, dar peste hotare ea a contribuit cel mai mult, alături de colecția fraților Schott, la cunoașterea poveștilor românești”³.

Cea de-a treia doamnă în istoria folcloristicii românești este Elena Niculiță-Voronca. Ovidiu Bîrlea îi fixează un loc de pionierat în istoria domeniului⁴, când constată că ea se numără între primii folcloriști români care realizează tipologii și corpusuri regionale ale folclorului românesc.

Născută în 15 mai 1862, la Bârlad, Elena Niculiță-Voronca a fost unicul copil în familia cu origini aromâne a lui Gheorghe Niculiță și Rucsanda (născută Schipor). Copilăria și-o petrece la Botoșani, unde face și școala primară. Rămâne orfană de mamă, dar tatăl se îngrijește să îi ofere o bună educație, înscriind-o la cunoscutul pension Humpel, din Iași, apoi la unul din Botoșani. În familie exista respect, rigoare și pasiune pentru studiu și lectură. Înclinațiile literare și artistice ale tatălui, colaborator cu poezii și satire la publicații din Botoșani, Cernăuți și Iași, „actor diletant”, dar și „model de funcționar și neîntrecut om de societate”, „junimist aprig” – cum îl caracterizează fiica în amintirile sale⁵ –, se regăsesc și în personalitatea și formația intelectuală a Elenei Niculiță. Tânăra a avut acces nu numai la biblioteca „înzestrată cu opuri clasice, vechi și moderne în limbile lor, și tot ce apăruse în limba română”⁶, dar și la dezbaterile din cadrul serilor literare inițiate în casa părintelui său.

¹ Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, ediție îngrijită și bibliografie de Carmen Banța, cuvânt-înainte de acad. Sabina Ispas, Craiova, Editura Aius, 2010.

² *Ibidem*, p. 364.

³ *Ibidem*, p. 518–519.

⁴ *Ibidem*, p. 410–414.

⁵ Jordan Datcu, „Elena Niculiță-Voronca într-o autobiografie”, în „Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, anul XXIII, nr. 3–4 (253–254) martie – aprilie 2012, p. 80.

⁶ *Ibidem*.

Elena Niculiță-Voronca a venit în Bucovina din „țara liberă” (Vechiul Regat) în 1880, prin căsătoria cu preotul Zaharia Voronca. Aducea cu ea un simț al libertății pe care l-a imprimat în toate activitățile sale. Împreună cu soțul ei și bucurându-se de sprijinul lui Pompiliu Pipoșiu, G. Bogdan-Duică sau Valeriu Braniște, tineri intelectuali și publiciști transilvăneni veniți în Bucovina cu „misiunea culturală” de a redeștepta conștiința națională a românilor din provincia austro-ungară, Elena Niculiță-Voronca s-a implicat întâi în viața socială și culturală a românilor din Bucovina. A impus „moda” costumului popular românesc la balurile organizate de studenții români; a jucat în piese de teatru; le învăța limba română pe fetele răzeșilor din Mihalcea (de lângă Cernăuți), unde soțul ei a fost paroh după anul 1888; trimitea eleve fără posibilități materiale la Internatul de fete din Cernăuți, patronat de Societatea Doamnelor Române; publica articole în presa de la București, în care denunța deznaționalizarea sistematică a românilor din Bucovina; a condus Societatea culturală „România Tânără”, înființată la inițiativa lui G. Bogdan-Duică. Curând, s-a dedicat cu pasiune activității folclorice, avându-l ca model pe folcloristul și etnograful Simion Florea Marian. Stabilirea familiei Voronca la Siret, în anul 1883, chiar în casa în care locuise și preotul folclorist, a fost hotărâtoare pentru devenirea tinerei folcloriste, la fel ca și prietenia cu căpitanul von Gutter, arheolog în a cărui bibliotecă descoperă lucrări științifice ce îi stimulează interesul pentru mitologie. Mai mult, ea mărturisește că „oamenii deprinși de Marian să-i aducă folclor veneau acum la mine cu invitația: scrieți, doamnă! Gata să le urmez îndemnul, am scris”⁷. Cercetătoarea Lucia Berdan observa că tocmai „această etapă din viața Elenei Niculiță-Voronca explică seriozitatea cu care a început ea însăși, mai târziu, să scrie aceste cărți, beneficiind de un impresionant material de date pe care a reușit să-l adune, considerându-se, într-un fel, continuatoarea părintelui folclorist Simion Florea Marian”⁸.

Stabilită după anul 1888 la Mihalcea (Cernăuți), Elena Niculiță-Voronca culege credințe și datini populare, povești pe care începe să le publice în revista „Familia” a lui Iosif Vulcan („Ficiorul cu cămașa de aur”; „Ionică Făt-Frumos”; „Femeia urs” etc. – variante inedite), credințe populare despre mătrăgună (1890), studiul de folclor „Strigoii” (1898). Ziarul „Românul” din București îi publică povești („Fiarele, slugi credincioase”; „Povestea celor 1002 feciori”) și credințe populare (1891), dar și studii referitoare la credințe și obiceiuri de Paști, care prefigurează colecția de *Datine și credințe...* „semnificative de pe acum pentru metoda de lucru a Elenei Niculiță-Voronca și mai ales pentru faptul că, adeseori, autoarea a avut intuiții privind legăturile dintre anumite aspecte ale celor prezentate și folclorul altor popoare, precum și cu mitologia clasică”⁹. În revista ieșeană

⁷ Apud Lucia Berdan, „Elena Niculiță-Voronca, folcloristă și scriitoare”, studiu introductiv în Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, ediție îngrijită de Victor Durnea, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 10.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 11.

„Rândunica”, Elena Niculiță-Voronca publică, pe lângă poezii și povești, câteva studii despre această specie populară („Despre povești”, 1893; „De-ale noastre. Povestea vorbei”, 1895). Mai publică texte populare culese sau articole de folclor și în revistele: „Sămănătorul” (București), „Junimea literară” (Cernăuți), „Ghilușul” (Balota-Gorj), ca și în „Convorbiri literare” (București).

În anul 1903, folclorista din Bucovina tipărește la Cernăuți, într-un tiraj mic, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, o carte prin care Elena Niculiță-Voronca, preocupată să păstreze „spiritul poporului, precum și limba lui”, aspira să-și conducă „onorații cititori” pe „drumul în pământul înțelenit al mitologiei române”¹⁰. Tot în prefața lucrării, folclorista aduce lămuriri și cu privire la metodologia culegerii: „Am scris fidel ceea ce am auzit, nu am adăugat și nu am omis nimic, chiar dacă mi-a părut ceva naiv. [...] Tot ce stă în lucrarea aceasta e cules de mine, de munca altora nu m-am folosit”¹¹. Urmând orientarea mitologică a lui Ath. M. Marienescu, materialul folcloric, „reprodus cu o transcriere aproximativă a textelor”¹², a fost ordonat de Elena Niculiță-Voronca după criteriul mitologic al celor patru elemente cosmice primordiale: pământ, apă, aer, foc, fiecare capitol grupând textele folclorice care îl oglindesc, indiferent de specie.

Apărută într-un moment când în folcloristica românească se deschidea „un câmp nou de conceptualizare metodologică”, susținut de orientarea „fermă și bine întemeiată” a lui Ovid Densusianu, privitoare la cooperarea cercetării filologice cu cea folclorică, lucrarea *Datinile și credințele...* a intrat imediat în atenția acestuia. Densusianu a criticat dur (și nu a fost singurul în epocă) lucrarea, în *Curs de filologie romanică* (1904–1905), considerând că aduce prea puține texte care să poată constitui documente lingvistice („numai 50, 60 de bucăți, din cauza cuvintelor mai rare, sunt valabile”¹³) și include prea multe doine deja cunoscute din alte colecții. Totuși, mai târziu, în studiul „Vieța păstorească în poezia noastră populară” (1922–1923) el citează adesea texte lirice sau epico-lirice din culegerea realizată de Elena Niculiță-Voronca. Mai aproape de vremurile noastre, Ovidiu Birlea apreciază lucrarea folcloristei din Bucovina pentru informațiile folclorice „aproape în întregime inedite”, iar cercetători ai culturii tradiționale românești au remarcat că „monografia Elenei Voronca se definește în primul rând prin cantitatea imensă de basme, povești, legende, lirica ocupând un loc secundar”¹⁴.

¹⁰ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, p. 21.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 629.

¹³ Apud Ovidiu Birlea, *op. cit.*, p. 440.

¹⁴ Jordan Datcu, „Elena Niculiță-Voronca și datinile și credințele populare românești din Bucovina”, în Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, I, ediție îngrijită și introducere de Jordan Datcu, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 9.

Masiva ei culegere, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*¹⁵, este reprezentativă pentru Bucovina și cuprindea, la data apariției, informații folclorice inedite. A fost primită însă cu rezerve din cauza construcției, a felului în care autoarea lucrării și-a ordonat informația, după criteriul mitologic și științific al lumii antice, în care soarele este „motivul tuturor sărbătorilor, credințelor și miturilor”, lui fiindu-i subsumate cele patru stihii, devenite categorii ordonatoare ale materialului etnografic și folcloric: pământul, aerul, apa, focul. Volumul nu s-a bucurat de o bună recepție critică nici în presă, nici la Academia Română, de unde autoarea aștepta inclusiv un sprijin material pentru a putea continua publicarea materialului cules (adunat în alte două volume). Nefiind susținută de forul academic, celelalte volume ale lucrării n-au mai fost tipărite, ele pierzându-se în timpul Primului Război Mondial¹⁶. Folclorista nu s-a limitat doar la culegerea materialelor folclorice, a elaborat și volumele: *Studii în folclor* (I, 1908; II, 1912) și *Sărbătoarea Moșilor în București* (1915), în care avansează interpretări mitologice, latinizante. Tocmai aceste „naivități latinizante”, „apropieri hazardate care au compromis școala mitologică a secolului trecut”¹⁷, cum le caracterizează Ovidiu Bîrlea, au discreditat cărțile ei în fața criticilor vremii. Despre lucrările folcloristei din Bucovina au scris, de-a lungul timpului și pe diferite tonuri, cercetători importanți ai domeniului culturii tradiționale românești: Ovid Densusianu, Andrei Bîrseanu, Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, Elena Sevastos, Ion Bogdan, Ion Mușlea, Ion Diaconu, Romul Vuia, Petru Caraman, Ovidiu Bîrlea, Traian Cantemir ș.a.

Analizată în contextul epocii, cu plusurile și minusurile ei – mai ales exagerările latinizante i-au fost reproșate autoarei încă de la momentul apariției *Datinelor și credințelor...* –, lucrarea Elenei Niculiță-Voronca cunoaște în prezent reevaluări (realizate de Iordan Datcu, Ion Popescu-Sireteanu, Lucia Berdan) care o aduc în rândul operelor reprezentative pentru etnologia românească. Având în vedere că se împlinesc în acest an opt decenii de la moartea Elenei Niculiță-Voronca (învăluită în maximă discreție: ziua și luna morții nu se cunosc nici până acum, iar anul – 1939 – ridică și el unele semne de întrebare din partea cercetătorilor), credem că este important să readucem în atenția publicului-cititor personalitatea celei care s-a dedicat activității folcloristice cu convingerea clar exprimată¹⁸ că face acest lucru „pentru folosul națiunii” sale.

¹⁵ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Tipografia Cernăuți, Isidor Wiegler, 1903.

¹⁶ Idem, „Biografia mea”, în „Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, anul XXIII, nr. 3–4 (253–254), martie – aprilie 2012, p. 83.

¹⁷ Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 412.

¹⁸ Elena Niculiță-Voronca, „Biografia mea”, p. 83.